

Анна Копера, Марина Рудіна
м. Київ, Україна

**Специфіка відтворення концепту ЩАСТЯ
(на прикладі перекладу роману Френсіса Скотта Фіцджеральда
«Великий Гетсбі» українською мовою)**

The paper explores the reproduction of the concept of HAPPINESS in the Ukrainian translation of the novel. The method of continuous sampling has enabled us to find out verbalisers of the concept of HAPPINESS and demonstrate the frequency of their usage in the novel. The author points out that the concept of HAPPINESS is embodied in 4 mental models in the discourse “author-translator”. The usage of concretization, modulation, addition of language units, permutation, syntactic substitution of members of a sentence and sentence types has been identified due to the difficulties of domain translation, as the associative spectrum of lexical representatives cannot always be rendered equivalently to reproduce the author’s idea.

Keywords: concept; the concept HAPPINESS; verbalisers of the concept HAPPINESS; difficulties of domain translation.

Сучасні мовознавчі розвідки, головним завданням яких є дослідження мовної системи як стрижневого репрезентанта національної культури й етносвідомості народу, нині порушують проблему вивчення своєрідних мовних універсалій, зокрема концептів, та засобів їх вербалізації. Упровадження терміну «концепт» у лінгвістичному перекладознавстві виокремило нові засади в пізнанні особливостей взаємодії мови і мислення, розширило межі змістового аналізу мовних явищ, збагатило семантичні розвідки новими напрямками, ідеями.

Розпочате в епоху Середньовіччя дослідження *conceptus* вилилося в сучасне розуміння його науковцями як поняття, пов’язаного з ментальністю [1]. У науковому знанні закріпилася концептологія як наука про концепти, у межах якої виокремилися дослідження мовно-культурних концептів [11; 19; 7] тощо.

У сенсі перекладознавства важливо, що концепти, будучи фіксованими ментальними феноменами (явищами), мають усталені асоціації з мовами та особливостями конкретних культур, але при цьому відтворюють динаміку ментальних представлень, «збирають» їх наново в кожній конкретній ситуації [15; 17; 13; 18]. Мовознавець С. Аскольдов-Алексєєв у статті «Концепт і слово» кваліфікував

концепт як ментальну сутність, що витісняє в розумовому процесі деяку спільність однотипних об'єктів [3, с. 269].

Однак, незважаючи на те, що поняття концепту активно вживається в поняттєвому апараті багатьох наук, наразі воно до цього часу перебуває у стані нечітко визначених лінгвістичних категорій, а сам термін «концепт» вважається відносно новим у сучасній мовознавчій літературі.

Виділяємо три основні підходи до трактування поняття «концепт» у площині сучасної мовознавчої науки:

1) лінгвістичний – концепт існує для кожного словникового значення, то його слід розглядати як його алгебраїчний вираз. Прихильники цього напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом (С.О. Аскольдов, Д.С. Лихачов, В.В. Колесов, В.М. Теля);

2) когнітивний – концепт постає як явище ментального характеру. Представники когнітивного підходу відносять концепт до розумових явищ та тлумачать його як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону (З.Д. Попов, Й.А. Стернін, О.С. Кубрякова);

3) культурологічний – вся культура є сукупністю концептів та відносин між ними, а сам концепт – головний осередок культури в ментальному полі свідомості людини (Ю.С. Степанов, Г.Г. Слишкін).

Поділяємо думку О.Н.Лагути, що найважливіші концепти «кодуються» в мовній реалізації [9, с. 104], та підхід А.М. Приходька: «Концепти виникають у свідомості людини не тільки як натяки на можливі значення..., тобто концепт впливає безпосередньо не із значення слова, а є відгуком на попередній мовний досвід людини загалом – поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний і т. ін.» [11, с. 282].

Отже, науковці виокремлюють три типи концептів: текстові, культурні і художні. Найбільш дискусійними та різноманітними є саме останні, оскільки відбивають специфіку індивідуально-авторського відображення світу і водночас активізують особливе враження, створене словом-концептом у площині художнього мовлення [12, с. 418].

За такого підходу, вважаємо концепт ЩАСТЯ умовним маркером синтезу й концентрації смислів низки інших концептів як посередників між словом і етнокультурною реальністю, комплексом асоціативних уявлень [2].

ЩАСТЯ як базова емоція неодноразово ставало об'єктом наукових розвідок (С. Воркачов, О. Малярчук, М. Нікітін, О. Морозова та ін.), та попри здобутки у вивченні цього питання, актуальною залишається проблема дослідження структури, засобів вербалізації та, насамперед,

відтворення концепту-почуття ЩАСТЯ в ідіостилі зарубіжних і вітчизняних письменників, що важливо для перекладацьких практик. Загальновідомо, що при моделюванні багатокомпонентних ментальних явищ, позначених абстрактними іменами, і в яких закодовано певні способи концептуалізації навколишнього світу, часто виникають труднощі при відтворенні цих структур у перекладах іншими мовами. Концепт ЩАСТЯ як своєрідна «цінність», яку не можна фізично виявити, побачити чи відчути, не є винятком, адже має номінативну цільність, яка визнається значущою ознакою лінгвокультурного концепту, має значну кількість вторинних значень імені концепту [5; 6].

Лексема ЩАСТЯ у тлумачному словнику української мови представлена кількома лексико-семантичними варіантами, зокрема: 1) стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдовolenня й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; 2) фортуна, доля, талан, щастя-доля; 3) те, що викликає стан найвищого задоволення життям, дає радість [10, с. 840]. У сучасній англійській мові лексема happiness визначається як “the state or the feeling of being happy and pleased, often because something good has happened or when somebody is doing something he enjoys” [14].

Оскільки концепт ЩАСТЯ є наскрізним і домінуючим у художньому мовленні Френсіса Скотта Фіцджеральда у творі «Великий Гетсбі», вираженим вербальними й невербальними засобами, то саме його та переклад М. Пінчевського обрано нами для дослідження специфіки відтворення означеного концепту. До того ж він постає одним зі значущих текстотвірних механізмів вираження емоцій, реалізованих у семантичному полі, що охоплює безліч прагматичних і асоціативних елементів цього поняття у сполучуваності з низкою вербалізаторів щастя як фундаментальної категорії людського буття. Лексема *щастя* як стрижнева мовна одиниця-репрезентант, що активізує значення концепту ЩАСТЯ (HAPPINESS) має широке коло семантичних інтерпретацій та асоціацій, до числа яких увіходять як загальноприйняті трактування, так і авторське бачення, якими концепт «нашаровується» в художньому світі Фіцджеральда.

Методом суцільної вибірки нами було визначено такі вербалізатори концепту ЩАСТЯ в художньому тексті роману Ф.-С. Фіцджеральда «Великий Гетсбі»: щастя, світло, сяйво, радість, кохання, мрія, добро, подія, посмішка, голос, погляд і відповідні їм флективні форми. Частотність вживання представлена в таких показниках: світло – 5 випадків (11 %), щастя – 3 випадки (7 %), кохання – 6 випадків (13 %), мрія – 7 випадків (15 %), посмішка – 4

випадки (9 %), голос – 6 випадків (13 %), погляд – 5 випадків (11 %), подія – 4 випадки (9 %), добро – 1 випадок (2 %)).

Проаналізувавши словникові дефініції означених номінантів, ми дійшли висновку, що домінантами концепту в перекладі М. Пінчевського слугують чотири моделі, реалізовані шляхом застосування невербальних засобів комунікації.

У художньому дискурсі «автор-перекладач» концепт ШАСТЯ має таку когнітивно-семантичну структуру:

- щастя як прагнення/жага чогось (мрія, кохання);
- щастя як вияв задоволення (посмішка, радість, погляд);
- щастя як зовнішній прояв (світло, сяйво);
- щастя як випадок, подія (інцидент, можливість).

Відтворення концепту ШАСТЯ реалізується різними лексичними, граматичними та лексико-граматичними трансформаціями, зокрема шляхом конкретизації, модуляції, додавання мовних одиниць у переклад, пермутації і синтаксичної заміни членів і типу речення для компенсації механізмів.

Яскравим прикладом, що ілюструє застосування вказаних засобів відтворення концепту в реалізації когнітивно-сюжетної сітки твору, є: “As I went over to say goodbye I saw that expression of bewilderment had come back into Gatsby’s face, as though a faint doubt had occurred to him as to the quality of his present happiness” [16, с. 148]. «Підійшовши прощатись, я знову побачив на обличчі Гетсбі тінь розгубленості – неначе в душу йому закрався сумнів щодо повноти віднайденого щастя» [4, с. 149]. У наведеному уривку ми виявили єдиний ключовий репрезентант емоції щастя, при відтворенні якого перекладач використав прямий словниковий відповідник *щастя* та водночас замінив лексику *present* у дослівному значенні *присутній, теперішній* мовною одиницею з вужчим семантичним значенням *віднайдений*.

Наступний приклад, що яскраво ілюструє одиничний випадок вербальної реалізації емоції щастя в призмі художнього тексту, такий: “I’m p-paralyzed with happiness. She laughed again, as if she said something very witty, and held my hand for a moment, looking up into my face, promising that there was one in the world she so much wanted to see” [16, с. 16]. «–Я просто остовпіла від радості. – Вона знову засміялася, ніби сказала щось дуже дотепне, й затримала на мить мою руку, заглядаючи мені просто в очі з таким виразом, наче найбільше в житті мріяла побачити саме мене» [4, с. 17]. У цьому випадку ми виявили, що задля підкреслення і збереження прагматичного значення лексики *happiness* перекладач не використовує прямого відповідника, а вдається до лексичного перекладацького прийому модуляції.

Вживання перекладачем такого способу відтворення загалом виправдане й забезпечує семантичну й статусну еквівалентність тексту оригіналу. М. Пінчевський також застосовує й інші трансформації, зокрема конкретизацію та пермутацію, звужуючи значення лексичних одиниць *face, one, wanted* на одиниці з більш вузьким семантичним полем – *очі, мене, мріяла*.

Мовні структури з вузькою семантикою перекладач також використовує і в наступному ситуативному фрагменті: “*He had waited five years and bought a mansion where he dispensed starlight to casual moths so that he could “come over” some afternoon to a stranger's garden*” [16, с. 122]. «Він чекав п'ять років, купив справжній палац, на казкове сяйво якого зліталися хмари всілякої мошви, – і все заради того, щоб мати можливість колись «завітати на часинку» до чужого дому» [4, с. 123]. У цьому випадку ми виявили 2 імпліцитно виражені номінанти концепту щастя, сутність яких для головного героя полягала в настільки бажаній події. Перекладач асоціативно і адекватно передає зміст лексичних одиниць *come over, some afternoon*, звужуючи їх значення, водночас компенсуючи контекстуальні втрати. Вважаємо, що М. Пінчевський читає текст оригіналу «між рядків» та уявляє мовленнєву картину художнього дискурсу, адекватно відтворюючи проксемічні структури в перекладі.

Наступний приклад демонструє вживання праксичного репрезентанту концепту ЩАСТЯ і його відтворення шляхом модуляції та конкретизації: “*I think that voice held him most with its fluctuating, feverish warmth because it couldn't be over-dreamed – that voice was a deathless song*” [16, с. 148]. «Певно, її голос особливо вабив його своєю мінливою, гарячковою теплотою, бо краси її голосу навіть уява перебільшити не могла – в ньому бриніла безсмертна пісня» [4, с. 149]. Для підсилення потенціалу вербалізатора перекладач навмисно повторює цю мовну одиницю та послуговується модуляцією для логічного і адекватного відтворення праксичного елемента та конкретизацією значення лексеми *held* для створення більш чіткішого усвідомлення читачами значущості цього елемента у творі. М. Пінчевський також перебудовує синтаксичну структуру кінцівки речення, удаючись до заміни функціональності додатка *deathless song* на підмет.

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що зміст концепту ЩАСТЯ, як лінгвокультурний емоційний концепт, має універсальний характер, багато значень, широкий синонімічний ряд і різні варіації способів його вживання. У перекладі М. Пінчевського роману «Великий Гетсбі» концепт ЩАСТЯ переважно виражено за допомогою невербальних засобів і втілено в 4 ментальних моделях:

«щастя як прагнення/жага чогось», «щастя як зовнішній прояв», «щастя як задоволення» і «щастя як випадок, подія».

Серед вербалізаторів концепту ЩАСТЯ в художньому тексті роману нами виокремлено: щастя, світло, сйаво, радість, кохання, мрія, добро, подія, посмішка, голос, погляд і відповідні їм флективні форми.

Труднощі відтворення вербалізаторів домену зумовлені розбіжностями в образних асоціаціях порівнюваних культур, а отже, асоціативний спектр лексичних репрезентантів не завжди можна передати еквівалентно, через що перекладач часто вдається до конкретизації, модуляції, додавання мовних одиниць у переклад, пермутації і синтаксичної заміни членів і типу речення для компенсації механізмів, завдяки яким можна викликати в уяві читача потрібний образ та передати стилістичні характеристики тієї чи іншої концептуальної структури.

Література

1. Антологія концептов: [под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина]. Волгоград : Парадигма, 2005 (Т. 1 – 348 с., Т. 2 – 356 с.), 2006 (Т. 3 – 381 с.).
2. Арапова Г.У. Концепт, понятие и значение слова. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. № 1-4. С. 591-593.
3. Аскольдов С.А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста* [антологія]. М., 1997. С. 267-279.
4. Великий Гетсбі: Роман / Френсіс Скотт Фіцджеральд ; пер. з англ. М. Пінчевського. К., 2015. 224 с.
5. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки: науч.-теор. журн.* 2001. № 1.
6. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. М.: Гнозис, 2004. 240 с.
7. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Сер. Філологія*. 2011. Т. 14. № 2. С. 53-63.
8. Красавский Н.А. Образная лингвистическая объективация базисных эмоций. *Житниковские чтения : межкультурные коммуникации в когнитивном аспекте: [мат-лы Всерос. науч. конф.]*. Челябинск: Челябинск. гос. ун-т, 2001. С. 46-53.
9. Лагута О.Н. Метафорология: теоретические аспекты. Ч. 1. Метафорология: проникновение в реальность. Новосибирск: Изд-во НГУ, 2003. 114 с.
10. Новый тлумачний словник української мови: в трьох томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. II вид. К.: Аконіт, 2005. Т. 3. 2005. П.-Я. 928 с.
11. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 331 с. С. 64-72.
12. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми: [підручник]. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Barsalou L.W. Situated Conceptualization. *Handbook of Categorization in Cognitive Science*: [Ed. by N. Cohen and C. Lefebvre]. Amsterdam: Elsevier, 2005. Pp. 620-650.
14. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary>

/english/happy. **15.** Croft W., Cruse D.A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p. **16.** Fitzgerald F.S. *The Great Gatsby*. Wordsworth Editions Limited, 2001. 234 p. **17.** *Handbook of Categorization in Cognitive Science*: [Ed. by H. Cohen and C. Lefebvre]. Amsterdam: Elsevier, 2005. 1136 p. **18.** Medin D.L., Ross B.H., Markman A.B. *Cognitive Psychology*. [3rd ed.]. Fort Worth, TX: Harcourt College Publishers, 2000. 633 p. **19.** Wierzbicka A. *Lexicography and Conceptual Analysis*. Ann Arbor: Karoma Publishers, Inc., 1985. 368 p.

Тетяна Крилова, Анастасія Поставець

м. Київ, Україна

Вербалізація емоцій в перекладі тексту серіалу «Бріджертони»

This paper deals with the study of the concept of “emotions” and their verbalization in modern linguistics. This paper provides a brief general description of some available definitions and the most commonly used classifications of emotions. The verbalization of emotions is researched on the basis of the film translation. The film is discussed as a major kind of the globally spreading texts of the mass culture that undergoes special localisation (adaptation) in the process of translation. Such strategies as cultural, pragmatic adaptations and synchronisation of the film discourse in the process of translating emotions are analysed on the formal, content and pragmatic linguistic levels.

Keywords: globalization, localization, mass culture, discourse, translation, emotions, film translation, verbalization of emotions, emotional language.

В даний час в ході інтенсивного взаємообміну та інтеграції культур відбувається формування глобальної культури. Однією з рушійних сил глобалізації є масова культура, що зазвичай визначається як культурна продукція (в найширшому сенсі слова – від твору мистецтва до споживчих товарів і кулінарії), яка створюється і поширюється професіоналами з розрахунком на споживання на комерційній основі широкими масами людей незалежно від соціального стану, статі, віку, національності, і т.д. [1]. Масова художня культура в силу своєї специфіки володіє потужним зарядом впливу на масову свідомість, що пояснює інтерес дослідників до глобальних тенденцій в цій сфері.

Дана робота націлена на аналіз способів локалізації, тобто адаптації до локальної культури текстів глобальної масової культури, а саме кінематографічного тексту в процесі перекладу в аспекті передачі його емотивного компоненту.

УДК: 81' 25 (063)(081)

Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць / за заг. ред. С.І. Сидоренка. – К.: Аграр Медіа Груп, 2021. – 420 с.

Збірник містить статті учасників XIV Міжнародної науково-практичної конференції з питань теорії та практики перекладу, що відбулась 9-10 квітня 2021 року на кафедрі англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Специальный и художественный перевод: теория, методология, практика: сборник научных трудов / под общей ред. С.И. Сидоренко. – Киев: Аграр Медиа Групп, 2021. – 420 с.

Сборник содержит статьи участников XIV Международной научно-практической конференции по актуальным вопросам теории и практики перевода, которая состоялась 9-10 апреля 2021 года в Национальном авиационном университете (г. Киев, Украина).

General and Specialist Translation / Interpreting: Theory, Methods, Practice: International Conference Papers. – Kyiv: Agrar Media Group, 2021. – 420 p.

The book contains papers contributed by the participants of the 14th International Conference on theory and practice of translation / interpreting held at the National Aviation University (Kyiv, Ukraine) on 9-10 April 2021.

Editorial Board:

Zaal Kikvidze, Doctor of Philological Science, Professor
(Akaki Tsereteli State University, Georgia)

Lada Kolomiyets, Doctor of Philological Science, Professor
(Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Yelena Karapetova, PhD (Philology), Associate Professor
(Minsk State Linguistic University, Belarus)

Jolanta Lubocha-Kruglik, Doctor of Philological Science, Professor
(University of Silesia in Katowice, Poland)

Oksana Malysa, Doctor of Philological Science
(University of Silesia in Katowice, Poland)

Veronika Razumovskaya, PhD (Philology), Associate Professor
(Siberian Federal University, Russian Federation)

Sergiy Sydorenko, PhD (Philology), Associate Professor
(National Aviation University, Ukraine)

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (протокол № 3 від 18.03.2021 р.)

ISBN 978-617-646-495-2

© Колектив авторів, 2021
© Національний авіаційний університет, 2021